

Olena Bocharova

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Studenci z niepełnosprawnością w szkolnictwie wyższym na Ukrainie

W niniejszym artykule o charakterze przeglądowo-teoretycznym autorka przedstawia sytuację studentów niepełnosprawnych w systemie szkolnictwa wyższego na Ukrainie. Na podstawie literatury ukraińskiej zostały zdefiniowane pojęcia „integracji” i „inkluzji” oraz „inkluzywnego środowiska edukacyjnego”. Autorka dokonuje przeglądu kształcenia studentów z niepełnosprawnością na Otwartym Międzynarodowym Uniwersytecie Rozwoju Człowieka „Ukraina” (m. Kijów) oraz porusza kwestie wsparcia oferowanego przez środowiska akademickie. W opracowaniu także została opisana forma wsparcia (ukr. супровід – towarzyszenie; opieka) studentów z niepełnosprawnością, która działa na niektórych ukraińskich uczelniach.

Słowa kluczowe: inkluzja, student, szkolnictwo wyższe, kształcenie, niepełnosprawność

Students with disabilities in Ukrainian higher educational institutions

A topic about the education of disabled students in Ukrainian higher educational institutions is considered in the review and theoretical article. Based on Ukrainian pedagogical literature, the concepts of „integration”, „inclusion” and „inclusive educational environment” are revealed. Inclusive higher education in Ukraine is considered as a system of educational services with special and inclusive education elements association. The author covers experience about educating disabled students in Open International University of Human Development „Ukraine” (Kyiv), as well as raises the question of how to deal with young people with disabilities in terms of an inclusive educational environment. Also, in the article, the form of assistance is described for students with disabilities, which is used in some Ukrainian universities.

Keywords: inclusion, student, higher education institution, education

Wprowadzenie

Jednym z wyzwań trzeciego tysiąclecia jest zapewnienie dostępu do edukacji wszystkim osobom, bez względu na ich odmienności rasowe, społeczne lub fizyczne. Koncepcja włączenia młodzieży z niepełnosprawnością do przyswajania

norm zachowania społecznego i nabywania cech niezbędnych dla należytego funkcjonowania w społeczności nabiera szczególnego znaczenia. Przy tym dostosowywanie uczelni wyższych do potrzeb studentów z niepełnosprawnościami wpisuje się w koncepcję nauczania inkluzyjnego i wymaga stworzenia odpowiednich warunków dla uczących się osób. W odróżnieniu od tradycyjnego modelu nauczania, celem którego jest przyswojenie informacji oraz późniejsze odtworzenie, głównym celem nauczania w XXI wieku jest rozwój człowieka jako pełnowartościowego członka społeczeństwa. Dzisiejszy rozwój społeczeństwa kształtuje się pod wpływem światowej tendencji wzrostu liczby osób z niepełnosprawnością.

Dane statystyczne Ministerstwa Polityki Społecznej Ukrainy z roku 2019 świadczą, że liczba osób z niepełnosprawnościami wynosiła 2659,7 tys., czyli 6,3% ogólnej liczby obywateli państwa. W latach 2015–2019 liczba osób z niepełnosprawnościami zwiększyła się o 91,2 tys., w tym liczba dzieci o 10,5 tys. (Якушенко 2019: 3).

Prawa tej grupy osób są od dłuższego czasu przedmiotem uwagi ONZ oraz innych organizacji i stowarzyszeń. Prawo do nauki jest zapisane w dokumentach zarówno międzynarodowych: Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty (1960) (Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960); Standardowych Zasadach Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (1993) (Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993); Deklaracji z Salamanki w sprawie Zasad, Polityki i Praktyki w zakresie Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych (1991) (Саламанкська Декларація, 1991); Deklaracji ONZ o Prawach Inwalidów (2006) (Про права інвалідів 2006), jak i w państwowych: Konstytucji Ukrainy (1996) (Конституція України, 1996); ustawie „O podstawach obrony społecznej inwalidów na Ukrainie” (2019) („Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” 2019); rozporządzeniu Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy „O stworzeniu warunków oraz dostępu do edukacji osób z niepełnosprawnością” (2005) („Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю” 2005); ustawie „O przygotowaniu do wdrożenia nauczania inkluzyjnego w szkolnictwie wyższym” (2019) („Організація інклюзивного навчання у закладах вищої освіти” 2019); „Koncepcji rozwoju kształcenia inkluzyjnego” (2010) (Концепція розвитку інклюзивної освіти 2010). Celem wyżej wymienionych dokumentów jest pełny rozwój osobowości, poszanowania praw i godności oraz prawo każdego człowieka do korzystania ze wszystkich przywilejów i wolności bez jakiegokolwiek rozróżnienia. Zapewnienie równych szans studentom z niepełnosprawnością jest procesem pełnym wyzwań zarówno dla samych studentów, jak i dla systemu edukacji. Ponieważ to nie studenci z niepełnosprawnościami powinni się integrować ze środowiskiem akademickim uczelni, lecz odwrotnie, to środowisko powinno uwzględniać ich potrzeby i możliwości.

W związku z tym konieczne jest stworzenie takich warunków kształcenia, aby odpowiadały one specjalnym potrzebom edukacyjnym studentów z różnego rodzaju niepełnosprawnościami. To wymaga opracowania efektywnego systemu wsparcia tej kategorii osób oraz wdrażania go do praktyki edukacyjnej. Celem tej działalności ma być współpraca społeczeństwa akademickiego z osobami z niepełnosprawnościami, a nie odrzucanie czy ignorowanie tychże z uwagi na problemy zdrowotne. Zwiększenie liczby osób z niepełnosprawnościami na świecie, w tym i na Ukrainie, spowodowało konieczność rozwiązania problemu kształcenia studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pełnowartościowe życie społeczne i rozwój człowieka, w tym osób z niepełnosprawnościami, jest niemożliwy bez wykształcenia. Celem artykułu są rozważania na temat kształcenia studentów z niepełnosprawnościami w szkolnictwie wyższym na Ukrainie.

Inkluzja i integracja

Podjęte w artykule rozważania należałoby rozpocząć od wyjaśnienia pojęć „inkluzja” i „integracja”. W Europie pojęcie „integracja” zostało użyte w języku potocznym w latach 60. XX wieku. W ukraińskiej literaturze naukowej termin „integracja” w szerokim znaczeniu oznacza „nadawanie prawa i możliwości osobie ze specjalnymi potrzebami udziału we wszystkich rodzajach życia społecznego razem z innymi członkami społeczeństwa” (Жук 2010: 17). Odnosząc się do równości szans życiowych, ukraińska badaczka Natalia Nazarowa (2008: 34) uważa, że termin „integracja” oznacza proces włączenia w obszar społeczny osób z niepełnosprawnościami.

Integracja według „Encyklopedii dla pracowników socjalnych” pod red. Iryny Zwieriewej (Зверева 2012: 87) jest, po pierwsze, procesem i stanem połączenia jakościowo różnych elementów społecznych w jeden organizm; po drugie, procesem włączenia się osoby do pewnego systemu, który już został utworzony, do pewnej grupy społecznej. Zdaniem Anny Konoplewej i Tetiany Leszczyńskiej (Коноплева, Лещинская 2003: 85) termin „integracja w edukacji” to przyjęcie ucznia z niepełnosprawnością do szkoły. Zwolennicy takiego podejścia uważają, że uczeń powinien być przygotowany do zintegrowanego nauczania w szkole oraz zademonstrować swoje zdolności do przyswajania materiału. W tym znaczeniu integracja jest rozumiana jako proces asymilacji, który wymaga od osoby przyjęcia norm, dominujących w kulturze pewnego społeczeństwa. Oznacza to, że osoba ze specjalnymi potrzebami powinna być przygotowana do włączenia w społeczeństwo, rozwijać się w nim, przyswajając różne rodzaje działalności, a społeczeństwo ze swojej strony powinno zapewnić niezbędne warunki do życia (Грозная 2006).

Po jakimś czasie pojęcie „integracja” zostało uzupełnione terminem „inkluzja”, który odzwierciedlał współczesny pogląd na edukację i na miejsce człowieka w społeczeństwie (Migalush 2009: 15). W przeciwieństwie do integracji inkluzja przewidywała zachowanie niezależności każdej grupy osób (Грозная 2006: 90).

Definiując terminy „integracja do społeczeństwa” i „inkluzja społeczna” zdaniem Małgorzaty Astojanc i Iriny Rossichina (Астоянц, Россихина 2009: 53), należy pamiętać, że inkluzja to proces, który przebiega w kontakcie z osobą czy grupą, natomiast integracja to proces, który odbywa się w samym społeczeństwie. Dlatego integracja w tym rozumieniu może być skutkiem inkluzji, a nie odwrotnie.

Toni But (Бут 2003: 36–38) rozważa integrację edukacyjną i inkluzję jako dwie fazy jednego procesu włączenia osoby z niepełnosprawnością w środowisko społeczne i edukacyjne. Najpierw obecność osób pełnosprawnych w gronie osób z niepełnosprawnością, a później przygotowanie tych pierwszych do dostosowania się do osób z niepełnosprawnością. Według autora, integracja i inkluzja oznaczają „dostęp” i „uczestnictwo”. Zauważa on także, że ważne jest, aby system „dostępu” i „uczestnictwa” był elastycznym i odpowiadał różnym potrzebom ludzi, w tym osobom z niepełnosprawnością. Zatem integracja edukacyjna i społeczna jest jednym procesem. Oznacza to, że integrację społeczno-edukacyjną studentów z niepełnosprawnością warto rozpatrywać jako włączenie ich do życia społecznego oraz stworzenie warunków do zdobywania przez nich wyższego wykształcenia. Należy podkreślić, że w krajach rozwiniętych problem inkluzji i integracji osób z niepełnosprawnościami ze środowiskiem społecznym i edukacyjnym był opracowany znacznie wcześniej niż na Ukrainie i miał szersze zastosowanie. Na przykład w Stanach Zjednoczonych pojęcie „integracja edukacyjna” ma podwójne znaczenie, ponieważ jest ono używane zarówno w programach edukacyjnych, jak i w programach społecznych. W odniesieniu do pierwszych dotyczy kształcenia osób z niepełnosprawnością, do drugich – adaptacji społecznej (Чайковський 2015). W literaturze ukraińskiej pojęcie „inkluzyjne środowisko edukacyjne” po raz pierwszy zostało użyte w trakcie Konferencji Międzynarodowej „Polityka edukacyjna oraz gotowość do nauczania inkluzyjnego: doświadczenie międzynarodowe oraz perspektywy ukraińskie” (2006, Kijów). Głównymi wnioskami pokonferencyjnymi były: przyjęcie koncepcji nauczania inkluzyjnego na poziomie państwa oraz opracowanie podstawowych zasad inkluzji w aktach prawnych; opracowanie programu nauczania inkluzyjnego; zastępowanie tradycyjnych form nauczania inkluzyjnymi.

„Inkluzja wymaga transformacji całego systemu edukacji i ustroju społecznego, ponieważ jest to nie tylko reforma edukacji; bazuje ona także na filozofii sprawiedliwości społecznej, według której wszyscy ludzie, w tym osoby z niepełnosprawnością, mają prawo do uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia społecznego” (Банч 2008: 13).

But (Бут 2003: 37) zwraca uwagę na bardzo ważny aspekt: „Jeśli rozważamy inkluzję jako transformację, to musimy całkowicie zmienić nasze podejście do różnorodności wspólnoty ludzkiej. Różnorodność należy odbierać nie jako trudność, lecz przeciwnie, jako rzeczywistość. Przy takim podejściu stały pogląd na normę jak na coś homogenicznego i stabilnego przestaje istnieć. Widzimy normę w różnorodności”.

Edukacja studentów z niepełnosprawnościami

Edukacja studentów z niepełnosprawnością wymaga stworzenia specjalnych warunków edukacyjnych i przygotowania kadry akademickiej do pracy z tą grupą osób. Efektywność tej pracy zależy od rozumienia potrzeb jednostki, życzliwości, empatii ze strony kolegów i koleżanek oraz wykładowców. Badacze wymieniają dwie formy nauczania studentów z niepełnosprawnością. Pierwsza forma ma miejsce wówczas, gdy osoba z niepełnosprawnością studiuje w jednej grupie ze pełnosprawnymi rówieśnikami. To klasyczny typ edukacji inkluzyjnej, który jest uznawany i realizowany w światowej praktyce edukacyjnej. Drugi typ występuje, gdy pełnosprawni rówieśnicy są włączeni w grupy, gdzie większość studentów stanowią osoby z niepełnosprawnością (Тюрин 2011). W ostatnim dziesięcioleciu na Ukrainie coraz powszechniejszy jest tzw. „model społeczny”. Według tego modelu zadaniem społeczeństwa jest tworzenie warunków dla rozwoju potencjału, zdolności osób z niepełnosprawnością, tam gdzie one mieszkają, uczą się lub pracują. Nie zważając na pewne osiągnięcia w nauczaniu osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, na Ukrainie tylko pojedyncze uczelnie przyjmują na studia tę grupę osób. W roku akademickim 1994/1995 na uczelniach ukraińskich studiowało 945 osób z niepełnosprawnością, w roku 2004/2005 już 3 tys. osób zostało studentami, a w roku 2006/2007 liczba studentów z niepełnosprawnością zwiększyła się dwukrotnie – do 7 tys. osób (Чайковський 2015).

W tabeli 1 przedstawiono dynamikę wzrostu liczby studentów z niepełnosprawnościami wśród studentów szkół wyższych I–IV poziomu akredytowania w latach 2013/2017.

Uczelnie wyższe (Narodowy Uniwersytet Techniczny Ukrainy Politechnika (m. Kijów) (<https://kpi.ua/>); Otwarty Międzynarodowy Uniwersytet Rozwoju Człowieka „Ukraina” (m. Kijów) (<https://uu.edu.ua/>); Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Pawła Tyczyny (m. Humań) (<https://udpu.edu.ua/>)) przykładają dużą wagę do wypracowania modelu równych szans osób z niepełnosprawnością w dostępie do edukacji. Na niektórych z nich przewidziana jest pomoc w formie wsparcia społecznego (ukr. супровід – towarzyszenie; wsparcie, opieka). Jest to praca socjalna na rzecz poprawy funkcjonowania osób z niepełnosprawnością

w środowisku społecznym. Jej celem jest rozwinięcie lub wzmocnienie aktywności i samodzielności życiowej w społeczeństwie.

Tabela 1. Dynamika wzrostu liczby studentów z niepełnosprawnościami wśród studentów szkół wyższych I–IV poziomu akredytowania w latach 2013/2017

Wskaźnik	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Liczba studentów z niepełnosprawnością (w tys.)	19 573 osób 5036 osób – na uczelniach I–II poz. akr. ¹ ; 14537 osób – na uczelniach III–IV poz. akr. ²	16 417 osób 4244 osób – na uczelniach I–II poz. akr.; 12 173 – na uczelniach III–IV poz. akr.	16 090 osób 3887 osób – na uczelniach I–II poz. akr.; 12203 – na uczelniach III–IV p. akr.	14 752 osób 3611 osób – na uczelniach I–II poz. akr.; 11 141 – na uczelniach III–IV p. akr.
Ogólna liczba studentów (w tys.)	2052,7	1689,2	1605,3	1586,8
Liczba studentów z niepełnosprawnością (w proc.)	0,95	0,97	1,00	0,93

Źródło: (Шевчук 2018: 835; Дехтяр, Янченко 2018: 668).

W tej części artykułu zostaną przedstawione rodzaje wsparcia oraz ich treść na przykładzie Otwartego Międzynarodowego Uniwersytetu Rozwoju Człowieka „Ukraina” (m. Kijów). Wsparcie w nauczaniu studentów z niepełnosprawnością to system zasobów, który ma na celu zabezpieczenie równego dostępu do nauczania, rozwiązanie problemów oraz ich minimalizowanie. Istnieje kilka rodzajów wsparcia studentów z niepełnosprawnością: techniczne, dydaktyczne, psychologiczne, rehabilitacyjne, fizyczne, społeczne oraz zawodowo-adaptacyjne.

Wsparcie techniczne. Celem jest tu zapewnienie studentom niezbędnych środków technicznych i specjalnych technologii nauczania, bez względu na rodzaj i stopień niepełnosprawności. Na wszystkich etapach wsparcia technicznego uwzględnione jest wsparcie indywidualne (*tutoring*). Jego celem jest pomoc studentom z niepełnosprawnością w rozwiązywaniu problemów indywidualnych. Odpowiedzialni za przeprowadzenie wsparcia technicznego są: dział współczesnych technologii w edukacji, fachowcy służby technicznej, studenci uczelni.

Wsparcie dydaktyczne polega na dostosowaniu procesu dydaktycznego do potrzeb studentów z niepełnosprawnością, przy jednoczesnym uwzględnieniu standardów kształcenia. Ten rodzaj wsparcia realizują wszystkie katedry we współpracy z działem współczesnych technologii w edukacji. Sukces pracy zależy od poziomu przygotowania kadry akademickiej.

¹ Uczelnia I–II poziomu akredytowania – technikum, kolegium.

² Uczelnia III–IV poziomu akredytowania – uniwersytet, instytut, akademia.

Wsparcie psychologiczne jest procesem wielowymiarowym, który jest skierowany na rozwój mocnych stron osobowości; jest procesem, który sprzyja budowaniu wiary w siebie i swoje możliwości, wzmocnieniu odporności człowieka na destabilizujące czynniki zewnętrzne i wewnętrzne. W szkolnictwie wyższym istnieją dwa sposoby realizacji wsparcia psychologicznego studentów: 1) rozpoznawanie potencjału osobowości oraz 2) stworzenie warunków edukacyjnych, rozwojowych i wychowawczych dla rozwoju potencjału. W tym celu niezbędna jest: 1. diagnostyka – daje ona możliwość otrzymania niezbędnych informacji o studencie, jego rozwoju, potencjalnych możliwościach, potrzebach, wartościach życiowych; 2. prognozowanie – polega na przebudowaniu środowiska edukacyjnego, projektowaniu treści i kierunków rozwoju studenta, stworzeniu sprzyjających warunków dla zaspokojenia potrzeb edukacyjnych i rozwojowych studentów; temu procesowi towarzyszą różne emocje: zadowolenie i niezadowolenie z siebie, uczucia sukcesu i niepowodzenia; 3. praca profilaktyczna i korekcyjna – jest to konkretna pomoc, której towarzyszy wsparcie psychologiczne studentów w trakcie współdziałania ze środowiskiem edukacyjnym; 4. rehabilitacja, czyli pomoc studentom, wykładowcom i rodzicom w adaptacji do nowych warunków nauczania (Деркач 2010).

Wsparcie rehabilitacyjne to kompleks zasobów, skierowanych na wsparcie, ochronę i wzmocnienie zdrowia fizycznego studentów.

Wsparcie społeczne przewiduje pomoc w socjalizacji i adaptacji studentów z niepełnosprawnością w sferach społecznej, bytowej, kulturowej i zawodowej. Główną funkcją tego wsparcia jest przezwyciężenie izolacji społecznej oraz podwyższenie statusu społecznego.

Wsparcie fizyczne zachęca studentów do aktywnych zajęć fizycznych oraz pewnych rodzajów sportu, uczestnictwa we współzawodnictwach, wzmocnienia motywacji do prowadzenia zdrowego stylu życia studentów.

Adaptacja zawodowa odbywa się przez włączenie studentów z niepełnosprawnością do uczestnictwa w studenckich grupach dydaktyczno-naukowych, stowarzyszeniach naukowych, kołach naukowych, do współpracy z centrum rozwoju kariery i przedsiębiorczości. Ten rodzaj wsparcia realizuje centrum planowania i rozwoju kariery, dział praktyki i zatrudnienia, dział wychowania (Гришко, Клевако 2017).

Wielu studentom z niepełnosprawnościami na uczelni brakuje uwagi i wsparcia ze strony wykładowców. Wiele z nich nie zawsze uważa za potrzebne zawiadamiać kogoś o swojej przypadłości, jeśli to nie wpływa na ich sukcesy w nauczaniu i wykonywaniu obowiązków. Być może niektórych obraża słowo inwalida³ i dlatego nie chcą, żeby przez to słowo były etykietowane. Często studenci uważa-

³ Na Ukrainie w stosunku do osób z niepełnosprawnością używa się termin „inwalida”.

ją, że mogą poradzić sobie samodzielnie, a często po prostu nie wiedzą o możliwościach, które proponuje im uniwersytet. Jednak z uwagi na tempo nauczania oraz większą ilość i wyższą złożoność zadań, dodatkowa pomoc tym studentom jest potrzebna. Niestety, pomimo wzrastającego udziału studentów z niepełnosprawnościami w społeczności akademickiej kształcenie tej grupy osób jest realizowane tylko na nielicznych ukraińskich uczelniach. Odbywa się chaotycznie mimo wysiłków samych studentów, rodziców oraz krewnych. Możliwość uzyskania wyższego wykształcenia przez osoby z niepełnosprawnością jest ściśle związana ze stopniem i rodzajem zaburzenia fizycznego, psychicznego czy umysłowego. Osoby z zaburzeniami psychicznymi mniej niż inne kategorie studentów są włączone w proces edukacyjny, czyli mają minimalne możliwości uzyskania wyższego wykształcenia. Większość uczelni nie ma odpowiedniego wyposażenia, optymalnych metod nauczania oraz odczuwa brak specjalnie przygotowanej kadry akademickiej oraz nie dostaje środków od państwa na modernizację programów nauczania. Ten fakt czyni praktycznie niemożliwym uczestnictwo w procesie edukacyjnym osób z wadami wzroku czy słuchu, tym samym zakłóca ich konstytucyjne prawo do edukacji. W większości szkół wyższych nie przewidziano szkoleń, kursów w celu podwyższenia kwalifikacji kadry akademickiej. Problemem jest także nieprzystosowanie architektoniczne budynków i zbyt skromne zasoby sprzętu komputerowego dostosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnością, w tym brak odpowiednich programów komputerowych, które dawałyby możliwość przyswojenia informacji (Волошко 2004).

Do wyżej wymienionych problemów można dodać jeszcze szereg sprzeczności między koniecznością uzyskania wyższego wykształcenia przez studentów z niepełnosprawnością i brakiem odpowiednio przygotowanej kadry akademickiej, potrzebą młodzieży z niepełnosprawnością integracji ze społeczeństwem i brakiem odpowiednich mechanizmów włączenia ich zwłaszcza na poziomie instytucjonalnym, możliwościami szkół wyższych w realizacji koncepcji kształcenia studentów z niepełnosprawnością a realnym stanem rzeczy, koniecznością rozwoju osobowości młodego człowieka z niepełnosprawnością i istnieniem w społecznej praktyce takich form uzyskania pomocy, które przewidują kształtowanie zachowań konsumenckich. Inne zależności to: konieczność stworzenia w systemie edukacji odpowiednich relacji pomiędzy studentami zdrowymi a studentami z niepełnosprawnością, a także dążenie do pozytywnego postrzegania przez pełnosprawnych studentów z niepełnosprawnością, bez względu na odmienność psychofizyczną, psychiczną (Чайковський 2015).

Ograniczony dostęp osób z niepełnosprawnością do wyższego wykształcenia jest także spowodowany lękiem samych studentów, ich rodzin przed nowym środowiskiem, słabą motywacją podjęcia nauki w szkole wyższej, niedostatecznym przygotowaniem kadry akademickiej, brakiem specjalnie przystosowanej

komunikacji miejskiej, słabym finansowaniem (brak specjalistycznego sprzętu komputerowego dla niewidomych i słabowidzących), brakiem podręczników (w postaci elektronicznej lub brajlowskiej), brakiem współpracy ze strony prowadzących zajęcia.

Dobre praktyki nauczania studentów ze niepełnosprawnością na Otwartym Międzynarodowym Uniwersytecie Rozwoju Człowieka „Ukraina”

Analiza literatury naukowej świadczy, że najczęściej na studia wybierają się osoby, które już doświadczyły nauczania integracyjnego w szkole średniej. Wśród szkół wyższych, które mają dobre wyniki w organizacji procesu nauczania studentów z niepełnosprawnościami, czołowe miejsce zajmuje Otwarty Międzynarodowy Uniwersytet Rozwoju Człowieka „Ukraina” (dalej Uniwersytet). Jest to niepaństwowa szkoła wyższa IV poziomu akredytowania, typu integracyjnego. Jak wspomina prezydent Uniwersytetu „Ukraina” Petro Talańczuk: „W 1998 roku do mnie jako do prezydenta Akademii Nauk Inżynierskich Ukrainy zwróciły się osoby z Regionalnego Funduszu Ochrony Społecznej Inwalidów (obwód Kirowogradski) z prośbą o założeniu szkoły wyższej dla osób z niepełnosprawnościami w celu nabywania wiedzy, przygotowania zawodowego oraz samodzielnego zarabiania na własne życie. Byłem zachwycony tą ideą. Tak powstał Otwarty Międzynarodowy Uniwersytet Rozwoju Człowieka „Ukraina” (*Історія створення*, 1999).

Celem Uniwersytetu jest zaoferowanie usług edukacyjnych wszystkim chętnym osobom, w tym w pierwszej kolejności osobom z niepełnosprawnościami. Dostęp do studiów ma każdy kto spełnia wymogi merytoryczne, bez względu na ograniczenia fizyczne i zdrowotne. W skład Uniwersytetu wchodzi 34 filie w wielu miastach Ukrainy.

Na Uniwersytecie corocznie studiuje blisko 6% osób z niepełnosprawnością, podczas gdy na wszystkich uczelniach ukraińskich liczba wynosi zaledwie 0,04%. W roku akademickim 2008/2009 na uczelni studiowało 34 811 studentów, w tym 1618 osób z niepełnosprawnością; w roku 2010/2011 – 34 360 studentów, w tym 1569 osób z niepełnosprawnością; w roku 2012/2013 studiowało 998 osób z niepełnosprawnością, w roku 2013/2014 – 1017 osób z niepełnosprawnością. W roku akademickim 2016/2017 na uczelni studiowało 13 361 osób, wśród nich 706 osób z niepełnosprawnością (400 osób na studiach dziennych oraz 306 osób na studiach zaocznych). Wśród studentów z niepełnosprawnością liczną grupę stanowią osoby z zaburzeniami sprawności ruchowej, osoby niewidome i słabowidzące oraz

niełyszące i słabosłyszące. Studenci z niepełnosprawnością mają prawo do bezpłatnych studiów (*Історія створення*, 1999).

Na Uniwersytecie i w jego filiach realizuje się co roku blisko 100 projektów naukowych, większość z nich jest poświęcona problemom inkluzji. Są to: „Management edukacyjnego środowiska inkluzyjnego”, „Procesy adaptacyjne osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”, „Rehabilitacja osób z ograniczonymi możliwościami w zawodzie”. Oprócz tego Uniwersytet „Ukraina” wspólnie z Szawelskim Uniwersytetem (Litwa) wydaje anglojęzyczne czasopismo „Dobrobyt społeczny: podejście międzydyscyplinarne” („Social Welfare: Interdisciplinary Approach”, https://uu.edu.ua/social_welfare_interdisciplinary_approach), które jest notowane w bazie Web of Science. W czasopiśmie naukowcy z całego świata dzielą się wynikami swoich badań empirycznych nad inkluzją w edukacji.

Wykładowcy Uniwersytetu, zdając sobie sprawę, że wprowadzenie zasad inkluzji do edukacji wymaga modernizacji całego procesu edukacyjnego, jako pierwsi wprowadzili „Model nauczania inkluzyjnego w szkolnictwie wyższym”. W tym celu działalność Uniwersytetu jest skierowana na: specjalne przygotowanie kadry dydaktyczno-akademickiej do pracy w grupach inkluzyjnych na kursach w celu podniesienia kwalifikacji zawodowych; wyposażenie sal lekcyjnych (aktywne tablice, technika multimedialna, sprzęt umożliwiający/poprawiający słyszenie oraz sprzęt komputerowy); likwidację barier architektonicznych na terenie uczelni; zabezpieczenie swobodnego dostępu do baz cyfrowych w bibliotece, organizację szkoleń i webinarium dla studentów, doposażenie bibliotek, np. skanery, urządzenia czytające; urządzenie stanowiska komputerowego w bibliotekach z technologią wspomagającą na potrzeby studentów niewidomych i słabowidzących; adaptację materiałów dydaktycznych do formy dostępnej osobom niewidomym i słabowidzącym; zakup specjalistycznych urządzeń, materiałów dydaktycznych i naukowych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością (*Відкритий міжнародний університет*, 1999).

Na Uniwersytecie zostało stworzone Centrum Technologii Naukowo-Inkluzyjnych i Rehabilitacyjnych (dalej: Centrum). Jego głównym zadaniem jest pomoc kandydatom w wyborze kierunku studiów. Centrum wspólnie z Działem Współczesnych Technologii na początku roku akademickiego organizuje spotkania-seminaria dla wykładowców, które mają na celu podnoszenie kwalifikacji zawodowych w pracy z osobami z niepełnosprawnością. Ponadto opracowuje „Mapę potrzeb studenta z niepełnosprawnością w nauczaniu”, przygotowuje „List-zalecenie dla wykładowców” oraz „Kartę medyczną studenta z niepełnosprawnością”. Ostatnia zawiera informację o stanie zdrowia studenta, przyczynach niepełnosprawności, środkach leczniczych i rehabilitacyjnych oraz zalecenia dotyczące pracy ze studentem.

Większość studentów z niepełnosprawnością korzysta z nauczania na odległość, które opiera się na aktach prawnych. Są to: rozporządzenie Ministerstwa Edukacji i Nauki „Nauczanie zdalne” (2020) (*Дистанційна освіта, 2020*); Koncepcja rozwoju zdalnego nauczania na Ukrainie (2000) (*Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, 2000*); Zalecenia o zdalnym nauczaniu (2004) (*Положення про дистанційне навчання, 2004*). Uniwersytet od pierwszych dni swojego istnienia wprowadził kształcenie studentów na odległość (Таланчук 2010: 48).

Nauczanie na odległość pozwala osobom z niepełnosprawnością indywidualizować cały proces dydaktyczny (treść, metody i tempo nauczania). Główną formą realizacji nauczania na odległość jest indywidualna praca ze studentem. Nauczanie odbywa się za pomocą współczesnych technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych. Są to: laptopy z oprogramowaniem udźwiękowiającym i powiększającym, tablety z tłumaczem języka migowego, notatniki brajlowskie, klawiatury dla niedowidzących i odtwarzacze książek cyfrowych. Nauczanie na odległość ułatwia komunikowanie między studentami, wzajemne relacje rozwijają się zdalnie przy zastosowaniu komunikatorów audio i wideo typu skype, forów dyskusyjnych, czatów, blogów, poczty elektronicznej lub innych środków komunikacyjnych. Główną zaletą tej formy nauczania jest zminimalizowanie strachu i nieśmiałości, które mogłyby się pojawić w zwykłej klasie. Oprócz tego nauczanie na odległość umożliwia osobom z niepełnosprawnością samodzielne wybieranie preferowanej formy dostarczania wiedzy. Z jednej strony nauczanie na odległość jest optymalnym rozwiązaniem dla osób, które mają problemy zdrowotne, z drugiej w trakcie nauczania na odległość studenci z niepełnosprawnością odczuwają brak osobistego kontaktu z nauczycielem oraz uczucie odosobnienia. W tej sytuacji może im pomóc dobra kadra akademicka, która jest także ważnym elementem skuteczności procesu nauczania. Sukcesy studentów z niepełnosprawnością zależą od rozumienia ich potrzeb, pomocy, życzliwości i empatii (Дроботун 2020).

Zamiast zakończenia

Dla większości osób z niepełnosprawnością wyższe wykształcenie jest głównym czynnikiem podwyższenia statusu społecznego, osiągnięcia niezależności materialnej i społecznej. Coroczne zwiększanie kosztów na edukację specjalną w krajach o wysokim poziomie rozwoju ekonomicznego stało się jedną z głównych przyczyn zamknięcia szkół specjalnych i przejścia do nauczania inkluzyjnego. Na Ukrainie bardzo powoli wprowadza się ten model nauczania. Odbywa się to przede wszystkim przez indywidualizację i adaptację planów (programów) nauczania do potrzeb i możliwości tej kategorii osób. Zdaniem Julii Bogińskiej (Богинская 2012: 141) wsparcie studentów z niepełnosprawnością jest możliwe

przy uwzględnieniu następujących wymogów, z których najważniejsze to: gotowość kadry naukowo-dydaktycznej do udzielenia wsparcia i pomocy tej kategorii studentów; zaufanie i dobre relacje między wykładowcami i studentami; wiara w siłę i możliwości studenta ze strony społeczności akademickiej; ocenianie nie samego studenta, lecz jego osiągnięć; pomoc dla każdego studenta w poszukiwaniu własnego ja, w kształtowaniu jego wyjątkowości; zapoznanie się z rodzajami działalności ważnymi dla studenta z niepełnosprawnością oraz stworzenie studentowi odpowiednich warunków dla samorealizacji.

Bibliografia

- Астоянц М., Россихина, И. (2009), *Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия*, Известия Южного федерального университета, Педагогические науки, 12: 51–58.
- Банч Г. (2008), *Поддержка учеников с нарушением интеллекта в условиях обычного класса* [пер. с англ. С. Ю. Котова], ООО „Издательство МБА”, Москва.
- Богинская Ю. (2012), *Социально-педагогическая поддержка студентов с ограниченными возможностями в высших учебных заведениях: теория и практика*, РИО РВУЗ „КГУ”, Ялта:
- Бут Т. (2003), *Политика включения и исключения в Англии: В чьих руках сосредоточен контроль?* [w:] Ш. Рамон и В. Шмидт (red.), *Хрестоматия по курсу „Социальная эксклюзия в образовании”*, Московская высшая школа социальных и экономических наук, Москва.
- Волошко, Л. (2004), *Дистанційна освіта як форма навчання студентів з особливими потребами*, Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць, 1 (3): 443–446.
- Гришко О., Л. Клевако (2017), *Супровід навчання студентів з особливими освітніми потребами у вищому навчальному закладі, Витоки педагогічної майстерності*, 19: 90–95.
- Грозная Н. (2006), *Включающее образование. История и зарубежный опыт*, Вопросы образования, 2: 89–104.
- Деркач М. (2010), *Деякі аспекти психологічного супроводу навчання студентів з обмеженими функціональними можливостями*, Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”, 2: 21–23.
- Дехтяр Н., Янченко В. (2018), *Фінансування системи вищої освіти в Україні*, Гроші, фінанси і кредит, 25: 667–672.
- Жук В. (2010), *Інклюзивні тенденції в освіті дітей з порушеннями слуху в Україні*, Дефектологія, 3: 16–19.
- Зверева І. (2012), *Енциклопедія для фахівців соціальної роботи*, Сімферополь: Універсум, Київ.
- Колупаєва А. (2009), *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*, Самміт-Книга, Київ.
- Коноплева А., Лещинская Т. (2003), *Интегрированное обучение детей с особенностями психофизического развития*, НИО, Минск:
- Мігалуш А. (2009), *Інклюзивна освіта – шлях до всебічного розвитку дітей*, Соціальний захист, 1: 15.

- Назарова Н. (2008), *Специальная педагогика: в 3 т. Т. 3* [w:] Н. Назарова (red.), *Педагогические системы специального образования*, Изд. Центр „Академия”, Москва.
- Таланчук П. (2010), *Сучасний стан і світові тенденції розвитку дистанційної освіти (інформаційно-аналітичні матеріали)*, Університет „Україна”, Київ.
- Тюрин А. (2011), *Технологии и виды высшего инклюзивного образования в России*, Вестник МГСГИ, 2 (6): 90–95.
- Чайковський М. (2015), *Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: монографія*, Університет „Україна”, Київ.
- Шевчук Г. (2018), *Проблеми доступності вищої освіти для осіб з особливими потребами в Україні*, Молодий вчений, 1 (53): 834–838.
- Якушенко Л. (2019), *Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю*, Аналітична записка Серія „Соціальна політика”, 9: 1–11.

Strony internetowe

- Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна” (1999). <http://www.vmurol.com.ua> [dostęp: 25.09.2020].
- Дистанційна освіта (2020), <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/distancijna-osvita> [dostęp: 25.09.2020].
- Дроботун, О. (2020), *Психологічний супровід навчання у ВНЗ осіб із обмеженими можливостями*, https://uu.edu.ua/psihologichniy_suprovid_studentiv_z_invalidnistyu [dostęp: 25.09.2020].
- Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” (2019), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [dostęp: 29.09.2020].
- Історія створення (1999), https://uu.edu.ua/istoriya_stvorennya [dostęp: 23.09.2020].
- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960), http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_174 [dostęp: 16.10.2020].
- Конвенція ООН „Про права інвалідів” (2006), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [dostęp: 18.10.2020].
- Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (2000), <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> [dostęp: 23.09.2020].
- Конституція України (1996), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [dostęp: 3.10.2020].
- Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010), <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [dostęp: 23.09.2020].
- Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю (2005), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> [dostęp: 23.09.2020].
- Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (2019), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> [dostęp: 23.09.2020].
- Положення про дистанційне навчання (2004), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04#Text> [dostęp: 23.09.2020].
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text [dostęp: 23.09.2020].
- Саламанкська Декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (1991), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text [dostęp: 23.09.2020].